

професійної підготовки майбутнього логопеда, сформувані професійну компетентність в умовах кредитово-модульної технології вищого навчального закладу.

Список основних використаних джерел

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. / А.М. Алексюк // Історія. Теорія: Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 224 с.
2. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали травень – грудень 2004 р.). – Ч. 2 / [упорядники: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабін І.І.] – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2004. – 202 с.
3. Прокопенко І.Ф. Педагогічні технології. / І.Ф. Прокопенко, В.І.Євдокимов // Навчальний посібник. – Харків : Колегіум, 2005. – 224 с.
4. Практические занятия по психологии / Под ред. А.В. Петровского. М.: Просвещение, 1972.
5. Скопенко В.В. Були, є і завжди будуть у Київському університеті Максимовичі, Реформатські, Скліфосовські. / В.В. Скопенко // Вища освіта України. – 2001. – №1. – С.59-64.
6. Щотка О.П. Вікова психологія дорослої людини. / О.П. Щотка // – Ніжин, 2001.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК 376-056.36:81-028.31

С.П. Хабарова

ДО ПРОБЛЕМИ КОНСТРУЮВАННЯ ПІДРУЧНИКА ЧИТАННЯ ДЛЯ УЧНІВ З ВАЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВИ

У статті висвітлюються напрямки удосконалення підручників для читання для учнів з важкими порушеннями мовлення.

Ключові слова: діти, розвиток, готовність до оволодіння читанням, навчання читанню.

В статті освітлені напрямки удосконалення підручників читання для учнів з важкими порушеннями мовлення.

Ключевые слова: дети, развитие, готовность к овладению чтением, обучение чтению.

Одной из важнейших задач коррекционной педагогики является проблема обучения чтению детей с тяжелыми нарушениями речи, поиск новых оптимальных путей совершенствования этого процесса.

Задачей нашего исследования явилось изучение проблемы: как учебники чтения, используемые в специальной школе для учащихся с тяжелыми нарушениями речи, обеспечивают условия для решения коррекционно-развивающих задач?

В процессе исследования использовались следующие методы: наблюдение уроков чтения в специальной общеобразовательной школе, анкетирование учителей специальной общеобразовательной школы, беседы с учителями, анализ теоретических разработок в области конструирования учебных книг для школьников, экспертиза действующих в Республике Беларусь учебников чтения для учащихся с тяжелыми нарушениями речи, анализ характера учебных затруднений младших школьников с тяжелыми нарушениями речи на уроках чтения.

На основе обобщения результатов исследования нами были разработаны рекомендации к конструированию учебников и учебных пособий по чтению для учащихся младших классов специальной общеобразовательной школы для детей с тяжелыми нарушениями речи.

1. Создание условий для формирования правильного и осознанного чтения учащихся с тяжелыми нарушениями речи.

Успешность осуществления читательской деятельности определяется овладением способами и приемами учебной деятельности, необходимыми операциями (например, соотнесение графического образа слова с его звучанием, навык слогослияния, быстрое и точное деление слов на слоги в процессе зрительного восприятия текста, определение значения слов, прогнозирование лексических единиц и грамматических конструкций и др.) В школе для детей с тяжелыми нарушениями речи

необходимо осуществление специальной работы по формированию операций читательской деятельности, так как у учащихся данной категории они могут не формироваться или формируются очень долго.

В учебниках чтения для таких детей предполагается наличие системы упражнений, необходимой и достаточной для овладения учащимися операциями, лежащими в основе осуществления читательской деятельности. От сформированности данных операций зависят качественные характеристики всех компонентов чтения.

Используя тексты и задания учебника можно решать задачи формирования механизмов чтения, совершенствования техники чтения. Для развития техники чтения в учебники и учебные пособия можно включать специальные задания: лесенки слов на данную букву в определенной позиции, слова, образованные способом наращивания и др. Такие таблицы могут размещаться перед текстом и содержать слоги со стечением согласных, которые встретятся в словах текста для чтения.

Важным направлением работы по совершенствованию понимания является развитие смыслового и лексико-грамматического прогнозирования. Учебные пособия должны содержать достаточное количество заданий, способствующих развитию смыслового и лексико-грамматического прогнозирования у младших школьников с тяжелыми нарушениями речи.

2. Учебник чтения должен предоставлять возможность для работы по формированию фонетико-фонематической, лексико-грамматической стороны речи, семантической структуры речи, для развития и совершенствования просодической стороны речи, для формирования разных видов речевой деятельности учащихся.

Главной целью уроков чтения в начальных классах является формирование правильного и осознанного чтения. Для преодоления нарушений правильности чтения особое внимание следует уделять словарной работе. Ко всем текстам учебного пособия по чтению для учащихся младших классов с тяжелыми нарушениями речи необходимо ввести словарь: это важно и для детей, и для родителей учеников специальной школы.

Важно включать в содержание учебного пособия по чтению различные творческие задания: вопросы, задания на подбор антонимов, синонимов, загадки, составление пословиц, исключение «лишнего» слова, составление рассказа по заданному началу, по плану и др.

На уроках чтения в начальной школе необходимо работать над развитием и совершенствованием просодического компонента речи. Одним из средств формирования навыка выразительного чтения может стать печатный текст учебника. Для этого можно использовать задания на чтение текста с различной интонацией, чтение в разном темпе, с разной силой голоса, чтение с логическим ударением, чтение в лицах, инсценирование произведений и др.

Особое внимание при подготовке учебников для учеников специальных школ нужно уделить оптимальному использованию небуквенных графических средств: знаков ударения, подчеркиванию, различению букв и слов по цвету, шрифту и др. Сигналы-символы обеспечивают организацию внимания учащихся при чтении учебных текстов. Для формирования выразительности чтения можно в некоторых текстах учебников, слова, которые необходимо интонационно выделить, подчеркивать или выделять цветом, специальным шрифтом.

Кроме того, учебник обязательно должен содержать материал для закрепления правил орфоэпии. Все слова детям следует читать с соблюдением основных норм литературного произношения, для этого ученикам специальной школы необходима помощь: специальные знаки, транскрипция и др.

3. Учитывать доступность материала при отборе текстов для чтения. Тексты и задания к ним по форме и по содержанию должны быть посильны для чтения каждому ученику специальной общеобразовательной школы. В психолого-педагогической литературе, доступным признается тот учебный материал, усвоение которого предполагает приложение некоторых усилий со стороны учащихся, т.е. требует мобилизации не только наличных сил, но и тех ресурсов, которые лежат в «зоне ближайшего развития» учащихся.

4. Учебники и учебные пособия, используемые в специальной школе, должны обеспечивать условия для формирования читательской самостоятельности младшего школьника.

Предполагается использование приемов стимулирования учащихся к самостоятельной работе (комментарии, пояснения, указания, планы работы и др.), которые должны быть понятны младшему школьнику с тяжелыми нарушениями речи.

5. Создание условий для активизации познавательной деятельности учащихся.

Средствами учебного издания важно создать основу для воспитания интереса к чтению и книге, потребности в чтении, а также для формирования мотивации учения путем показа значимости знаний и умений читать, создания противоречий между известным и неизвестным, привлечения учащихся к установлению причин явлений, создания перспективы. Ребенок должен усвоить, что текст – это способ передачи информации, и, читая текст, он может узнать что-то новое. Активизировать познавательную деятельность учащихся можно за счет опоры на их познавательные потребности,

включення в учебний процес проблемних ситуацій, переходу від репродуктивних методів роботи з текстом до продуктивних, творчих методів.

При організації учебно-образовательного процесу необхідно формувати у молодших школярів способи організації діяльності: розуміти інструкцію, планувати свої дії за її виконанням, виявляти незрозуміле, шукати потрібну інформацію, регулювати свою увагу, відповідально ставитися до результатів своєї учебної діяльності, адекватно оцінювати отриманий результат.

6. Матеріал для читання і завдання для дітей необхідно диференціювати.

Диференціацію учебного матеріалу на уроці читання можна здійснювати, враховуючи різні рівні сформованості навички читання, різну структуру дефекту дитини з важкими порушеннями мови, різні прогностичні можливості дітей, різний учебний темп, різне ставлення до учебної роботи на уроці, різні пізнавальні здібності і т.д. Засобами учебної посібника можна забезпечити умови для диференціації навчання.

Умовно можна виділити наступні рівні диференціації учебної діяльності за ступенем складності:

I рівень - *репродуктивний* - передбачає виконання завдань виробничого характеру;

II рівень - *продуктивний* - передбачає виконання завдань, що вимагають встановлення логічних зв'язків, достатній рівень самостійності учнів при роботі з текстом, вміння пояснити свої дії;

III - *частично-пошуковий* - передбачає достатній рівень володіння учебним матеріалом, оперування ним в знайомій або частково змінній ситуації, самостійність учебних дій.

Також можна виділити *низкий рівень оволодіння знаннями*, спеціальними предметними, загальнонавчальними вміннями і навичками (згідно з вимогами програми). *Високий (дослідницький) рівень* учебних досягнень, який характеризує вільне володіння учебним матеріалом, оперування ним в незнайомій ситуації, проявлення творчості, поважаємо, учням молодших класів з важкими порушеннями мови недоступні.

На першому етапі корекційного навчання прикладами завдань *репродуктивного рівня* можуть бути: порівняння слова і ілюстрації, відповіді на запитання: *хто це? що це? де? куди?* Приклади завдань для учнів, що знаходяться на *продуктивному* рівні: визначення загального поняття, вибір визначення до іменного, вибір антонімів або синонімів з групи слів, запропонованих в завданні учебника, схематичне зображення предмету або дії, зображення предмету, дії з допомогою мимики, пантомимики. Найбільш здібним дітям (*частично-пошуковий рівень*) можна запропонувати вибір антонімів або синонімів (самостійно), виконання малюнка до прочитаного тексту, пошук слова з невідомим для дітей лексичним значенням в групі запропонованих.

В учебниках для другого класу прикладами завдань *репродуктивного рівня* можуть бути завдання на порівняння тексту і ілюстрації; на пошук заданих слів в тексті, читання запропонованих з цими словами, а також можна використовувати прийоми роботи над розумінням прочитаного, які застосовувалися в I класі. Учням, що знаходяться на *продуктивному* рівні, можна запропонувати знайти помилки в підписах до малюнків, вибрати прислів'я до прочитаного тексту (з двох запропонованих) і т.д.

На цьому етапі навчання дітей можна готувати до переказів уривків тексту. Найбільш здібним дітям (*частично-пошуковий рівень*) можна запропонувати складання пропозицій з використанням вибраних з тексту дієслів, постановку запитань до прочитаного уривку, вибір назви тексту з декількох запропонованих. Формуванню вміння переказувати прочитане допомагає використання як зорової опори серії малюнків. Існує необхідність введення в учебник таких наочних планів переказу.

В 3-му класі на кожному уроці читання необхідно створювати умови для формування вміння переказувати прочитане. Прикладами завдань *репродуктивного рівня* можуть бути завдання на розуміння прочитаного, які застосовувалися в другому класі, а також виборче читання, бесіди по змісту прочитаного, лексичні вправи. Формуванню вміння переказувати (*продуктивний рівень*) допомагають спеціальні завдання:

-розташування пунктів плану в потрібному порядку, складання розповіді за цим планом, вибір назви до розповіді;

-продовження розповіді за заданим планом;

-виконання малюнків до тексту, виписування до них слів з тексту, створення свого діафілму, мультфільму;

-описання своїми словами малюнків, які можна зробити до тексту і т.д.

Найбільш здібним дітям (*частично-пошуковий рівень*) можна запропонувати описати наступні або попередні події розповіді, самостійне складання плану тексту і переказ прочитаного: детальний, короткий або виборчий.

Выработке умения пересказать прочитанный текст помогает работа с планом. Учитывая требования программы [6], в учебниках для учеников 3-го класса следует больше текстов сопровождать планами пересказа. Эти планы могут быть представлены в виде повествовательных предложений, вопросительных предложений, цитат из текста, сюжетных рисунков, опорных слов и т. д.

В 4-м классе в работе над пониманием прочитанного могут использоваться различные приемы (*репродуктивный уровень*), например, поиск в тексте предложений, в которых заключен смысл произведения; выразительное чтение; объяснение словаря и др.

Примерами заданий *продуктивного уровня* могут служить следующие:

-сравнение явлений, описанных в тексте, с реальными событиями из жизни детей;
-составление письменного описания главных героев с использованием лексики данного произведения;

-подбор своего названия к прочитанному произведению;

-определение личностного отношения к излагаемым в тексте событиям;

-установление причинно-следственных связей в прочитанном произведении;

-доказательство правильности суждений отрывками из текста и др.

Постепенно можно использовать для проверки понимания прочитанного пересказ текста. Но многим ученикам 4-го класса специальной школы для пересказа необходима помощь: рисунки, план, схема, опорные слова и др. Этого материала в учебнике должно быть достаточно.

Наиболее способным ученикам 4-го класса (*частично-поисковый уровень*) можно предлагать самостоятельное выделение основных идей прочитанного текста и формулировку выводов, обсуждение прочитанного текста с одноклассником, придумывание невозможной волшебной ситуации с использованием лексического материала данного текста.

В 5-ом классе в работе над пониманием прочитанного, помимо ранее описанных приемов, можно использовать задания на составление пословиц, составление рассказа по данному началу, по плану и др. (*продуктивный уровень*). *Репродуктивный уровень* предполагает выполнение заданий, которые применялись в 3,4 классах.

Наиболее способным детям (*частично-поисковый уровень*) можно предлагать подбор рифмы к слову или словосочетанию из текста; отзыв о прочитанном; оценку поступков героев; составление творческого рассказа по загадке, песенке, потешке; доказательство или опровержение заданного утверждения.

7. Визуализация обучения.

Иллюстрации в пособиях для учащихся специальной общеобразовательной школы не только раскрывают или уточняют содержание учебного материала, но и обеспечивают условия для решения коррекционно-развивающих задач.

На уроках чтения в специальной общеобразовательной школе можно использовать различные приемы работы с иллюстративным материалом, позволяющие добиться адекватного понимания словесной информации детьми с различными формами речевых расстройств:

- анализ готовых наглядных опор;

- самостоятельное создание наглядных опор;

- активное преобразование наглядного образа;

- выбор из альтернативных наглядных опор той, которая наиболее точно воссоздает содержание текста и др.

По форме иллюстративный материал может быть представлен в виде рисунков, схем, планов, диаграмм, фотоиллюстраций, карт, сюжетных и предметных иллюстраций.

Вместе с тем, при подборе наглядных средств необходимо учитывать специфические нарушения предметного восприятия у некоторых детей с нарушениями речи.

Таким образом, учебники и учебные пособия для учащихся с тяжелыми нарушениями речи должны быть ориентированы на решение коррекционно-развивающих задач. Средствами учебника чтения можно и нужно создавать оптимальные условия, предусматривающие реализацию коррекционно-развивающей функции учебного издания.

Список використаних джерел

1. Алтухова Т.А. Коррекция нарушений чтения у учащихся начальных классов с трудностями в обучении: Пособие для учителей начальных классов. – Белгород.: Изд-во Белгородского гос. ун-та, 1998. – 116 с.
2. Зайцева, Л.А. Концепция предмета «Русский язык» в школе для детей с тяжелыми нарушениями речи (подготовительный, 1-4 классы) / Л.А.Зайцева // Дэфекталогія. – 2003. – №3. – С.27-32.
3. Корнев А.Н. Нарушения чтения и письма у детей. – СПб.: Питер, 2003. – 330 с.
4. Лалаева Р.И. Диагностика и коррекция нарушений чтения и письма у младших школьников / Р.И. Лалаева, Л.В. Венедиктова. – СПб.: Изд-во «СОЮЗ», 2001. – 224 с.

5. Письмо и чтение: трудности обучения и коррекция / Под ред. О.Б.Иншаковой. – М.: МПСИ, Воронеж, 2001. – 240 с.
6. Русский язык: учебные программы для специальных общеобразовательных учреждений для детей с тяжелыми нарушениями речи и детей с трудностями в обучении с белорусским и русским языками обучения – Минск, 2008. – С.3-36.

The article covers the directions for the improvement of reading textbooks for pupils with serious speech disorders.

Keywords: children, development, readiness to master reading skills, teaching reading.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК376.1-056.264:374-053.5

О.І. Швець

КОРЕКЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ЕКСКУРСІЙ В ПРИРОДУ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ В УЧНІВ З ТПМ

Стаття розкриває корекційні можливості екскурсій в природу, як одного із засобів підвищення ефективності формування зв'язного мовлення дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Ключові слова: екскурсія в природу, мовленнєва активність, розвиток мовлення, корекційно – розвивальні заняття, наочно-чуттєва опора.

В статье раскрыты коррекционные возможности экскурсий в природу, как одного из средств повышения эффективности формирования связной речи детей с нарушениями речевого развития.

Ключевые слова: экскурсия в природу, речевая активность, развитие вещания, коррекционно-развивающие занятия, наглядно-чувственная опора.

Навчання дітей з особливими освітніми потребами є актуальним питанням сьогодення. До категорії дітей з особливими потребами відносяться і школярі з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Ці діти характеризуються особливостями розвитку пізнавальних процесів, які зумовлені мовленнєвим недорозвитком [2; 3]. Згідно наукових досліджень (праці Н. А. Нікашиної, Р.Є. Левіної, С.Д. Зімічевої, А. В. Ястребової ін.), для дітей з ТПМ характерні бідність словника та труднощі його актуалізації, недостатнє уміння користуватися способами словотворення, помилки при утворенні відтінків значень слів, труднощі граматичного оформлення словосполучень та речень, збідненість синтаксичних конструкцій. Поряд із чисельними мовленнєвими недоліками для школярів означеної категорії характерний низький рівень розвитку мовно-мисленнєвих операцій (за В.М. Тарасун, В.І. Селіверстовим, В.К. Воробйовою, Г.В. Гуровець та ін.).

Чисельні наукові дослідження вказують на причинно-наслідкову залежність між недорозвитком мовлення і затримкою у розвитку мислення (М.І. Жинкін К. С. Лебединска), внаслідок чого діти з ТПМ з труднощами, порівняно з нормою, оволодівають поняттями та мисленнєвими операціями узагальнення, класифікації, аналізу та синтезу отриманої інформації.

Розвиток даних операцій великою мірою опосередкований мовленням. Оскільки в учнів з ТПМ практичний мовленнєвий досвід є неповноцінним, у них викликають специфічні труднощі як засвоєння нових слів (понять), так і їхнього вживання у спонтанному мовленні. З іншого боку, сучасні освітні технології опираються переважно на використання мовлення вчителя та мовленнєвої діяльності учнів в процесі навчання. Отже, виникають об'єктивні труднощі сприймання учнями з ТПМ знань внаслідок низьких можливостей сприймання і використання мовлення як основного засобу навчання та здійснення відповідних мовно-мисленнєвих операцій, спрямованих на засвоєння цих знань.

Тому виникає потреба залучення компенсаторних механізмів під час навчання учнів з ТПМ, у якості яких виступають більш збережені психічні функції, зокрема різні види сприймання. Ці види сприймання виконуватимуть роль додаткової наочності, яка допомагатиме дітям виконати ті чи інші мовно-мисленнєві операції.